

Gyógyítók az ókori Egyiptomban

Györy Hedvig

Ha megnézzük, hogy kikhez fordultak a hajdani egyiptomi emberek egészségügyi panaszaikkal – a fennmaradt források tükrében –, első pillanatban meglepő kép tárul elénk. A Kr. e. VIII. században írt Odüsszeiában például ez olvasható:

„... hol a termő föld az ilyenben
legdúsabb: sok a hasznos fű ott és sok a gyilkos;
és aki ott él, mind bölcs orvos a földlakók közt,
mert az egész nép Patéontól származik ottan.”
(*Odüsszeia*, IV., 229–232,
Devecseri Gábor fordítása)

A Kr. e. 450 körül Egyiptomban járt Hérodotosznál viszont azt találjuk:

„Az orvosi tudomány úgy van náluk felosztva, hogy minden orvos csak egy betegséget gyógyít, és nem többet. Így minden hely orvosokkal van tele; vannak orvosok, akik a szemet gyógyítják, mások a fejet, mások a fogat, mások az altesti bajokat, és mások a belső betegségeket.”

(*Hérodotosz*, II. 84.)

A Kr. e. I. században Egyiptomba látogató *Diodorosz Szikulosz* pedig csak általánosságban beszél az orvosokról, specializáció nélkül, és megjegyzi, hogy az ő korában katonai expedíciókon és vidéken állami pénzen élő orvosok végezték a betegellátást, a régi idők írásban rögzített hagyományai alapján – ellenkező esetben ugyanis az orvosokat halálos büntetéssel sújthatták (*Diodorosz*, I. 82). A kezelések hagyományos jellege ugyan az orvosi szakterületek klasszikus felosztását feltételezi, az újítások elleni szankció azonban a változtatások egyre erősödő igényét is jelzi, ami valószínűleg az országba betelepített görög orvosok tevékenysége nyomán lépett fel, és a hagyományos egyiptomi – szakmai és laikus – körökben is komoly ellenérzésbe ütközhetett. A görög orvoslás szemlélete ugyanis alapjában véve más volt, mint az egyiptomi. Tovább fokozhatta még az ellenállást az alexandriai orvosi iskola működése is, amely némely vonatkozásban

még a görögöket is megbotránkozttatta (*vivisectio*, *autopsia*). Am nagyrészt éppen ennek az iskolának a tevékenysége volt az, amelynek alapján a későbbi századokban feltételezték, hogy az egyiptomi orvosok anatómiai ismereteiket boncolással szerezték – nevezetesen a halottak bebalzsamozásakor.

Valóban, a papok egy csoportja a balzsamozáskor a belső szerveket kivette és konzerválta. Az orvosi papiruszok alapján ugyanakkor megállapítható, hogy a szervezet belső felépítését elméleti következtetések alapján képzeltek el, és az egyes testrészeket jelölő szavak végén található jelentést meghatározó jelek rendszerint állati szerveket ábrázolnak. Az orvosok és balzsamozó papok közti kapcsolat hiányát tükrözik az írásos emlékek is: a *Nagy Sándor* hódítása előtti időszakból fennmaradt, orvosokat említő szövegekből kiderül, hogy az egyiptomi orvosok soha nem végezték a balzsamozó papok feladatát. Sőt, csak egy esetben mutatható ki, hogy balzsamozó pap nagyapának orvos (szunu) lett volna az unokája. A két munkakör csak a Ptolemaiosz-kortól kapcsolódott jobban egymáshoz, amikor már a személyazonosság is kimutatható. Korábban szervezetileg is teljesen elkülönültek egymástól, egyik a templomi hierarchia alsó fokán állt, a másik az állami adminisztráció részét alkotta. A felhalmozódott tudásanyag azonban – amennyiben lejegyzésre került – mindkét csoport számára elérhető volt az Élet Házának a könyvtárában, ahol egyebek mellett mind a papok, mind a hivatalos orvosok képzése folyt.

Az orvosi hierarchia és tagolódás

Az orvos szó az egyiptomi nyelvben valószínűleg „szunu”-nak hangzott. A fáraók korából körülbelül 150-en ismertek (1). Az Újbirodalom korában élt *Nofer* halotti stéléljén például a következőképpen írt orvosi tevékenységéről: „...Valóban kiváló írmok vagyok, ügyes szunu, aki ismeri a recepteket, amelyeknek sokféle haszna van, olyan ember, aki megvizsgálta a testek betegségeit...” Az orvosi hierarchiában külön-

böző helyeket töltöttek be. Az egyszerű orvosokon kívül tudunk wer-szunu-ról, ahol a wer „nagy” szó értelmezése alapján „főorvos”, az „orvosok főnöke” rangokra lehet gondolni, de elképzelhetőnek tartják, hogy az „orvosok nagyja” a magyar „méltóságos úr”-ban szereplő megtisztelő értékkel rendelkezett, amelyet a tiszteletre méltó, nagy tudású doktorok a hierarchiától független társadalmi megkülönböztetésként használhattak. Valószínűleg minden esetet egyedileg kell elbírálni. A *leideni orvosi papi-
ruszon* (I. 37) például az olvasható, hogy: „Megkerek-
sem a wer-szunu-t, és ő elkészíti az orvosságot”. Itt egyértelműen a „nagy orvos” saját, orvosi tevékeny-
ségéről hallunk. Más esetben, például Eb. 188b: „Készíts gyógyfüvekből olyan titkos szert, amilyent a szunu orvosok készítének: pah szerit növény, datolya-
mag, összekeverni, víz fölött áttörni, az emberrel négy napig itatni, hogy kiürítsd a hasát” – egyszerű szunu végzi ezt. Az előbbi esetben tehát semmi biztosíték nincs arra, hogy főnöki rangban állt az illető, lehet hogy csak tapasztalatát, ügyességét kívánták megtisztelni a „wer” szóval. A berlini orvosi papi-
ruszban ellenben egyértelműen alá- és fölérendeltségi viszonyról van szó, amikor az orvosi tevékenységet végző „az isten szavának írnoke, az ügyes szunuk nagyja, Netyer-hotepu pecsételte le” (Bl 163a) az iratot. Udzsahorresznet szoborfeliratán viszont arról értesülünk, hogy azt az embert, aki azelőtt a palota előljárója volt, III. Pszammetik (vesztes) hajóhadának a parancsnoka, a dzsadszat tanács írnokeinak a felügyelője, vagyis az orvosi tevékenységet még messziről sem végző Udzsahorresznetet Dareiosz perzsa király Egyiptom meghódítása után wer-szunu-vá nevezte ki: „Dareiosz király Ófelsége, éljen örökké, megparancsolta nekem, hogy menjek Egyiptomba, amíg Ófelsége Elámban van, mert ő volt minden idegen ország királya, és Egyiptom nagy uralkodója, hogy helyreállítsam az Élet Házának orvoslással kapcsolatos intézményeit, romjaikból. Az idegenek országról országra vittek engem, biztonságban Egyiptomig, annak megfelelően, ahogy a Két Ország Ura parancsolta. Végrehajtottam Ófelsége rendelkezését. Elláttam őket rangos személyzettel, és nem volt köztük szegény ember fia. Adtam nekik a tanult emberekhez illő gondoskodást, hogy munkájukban ne szenvedjenek hiányt. Ófelsége megparancsolta, hogy lássák el őket minden szükségessel, hogy minden munkájukat el tudják végezni. Elláttam őket mindazzal, amire szükségük lehet mesterségükben, és minden szerszámmal, amit az íráskor jeleznek, éppen úgy, mint annak előtte volt. Azért tette ezt Ófelsége, mert ismerte ennek a mesterségnek a hasznosságát, hogy életet hozzon vissza a betegbe, és hogy valamennyi templom összes istenének a nevét, az összes áldozataikat, az összes ünnepüket megőrizze örökre.”

Hasonlóképpen pusztán adminisztratív és/vagy orvosi szaktudással rendelkező személyek lehettek

Nofer sírtáblája, I.E.S. Edwards, Lord Dufferin's Excavations at Deir el-Bahri; IEA 51, 1951.

a rangban efölött álló *szebhedzs* – „inspektor”; *imi-ra* – „előljáró”; *kberef* – „mester, parancsnok”; amelyek szintén előfordulnak a *szunu* szavakhoz kapcsolódva. Találunk még *szemszu* orvosokat is, akik szó szerint „idősebb, senior” orvosok.

Az orvosok civil ellátáshoz kapcsolódó tevékenységi köre is többféle volt. Az állami adminisztráció részét képezték a fáraó, illetve királyi ház orvosai, a telepéseket kezelő, a temetői munkásokat ellátó vagy a hadsereg expedícióit kísérő orvosok, valamint a *hut-ankh*, és a *per-n-udzsza*-ban dolgozó orvosok. E két utóbbi hely jelentése „az élet palotája”, illetve „az egészség háza”. Az előbbi a források alapján eredetileg a fáraó ebédlője, majd a helyiséghez kötött mindennapi tevékenységek színhelye volt, később azonban a gyógyítás helyévé vált. Utóbbiról feltételezik, hogy eredetileg öltöző, a rituális tisztálkodás céljait szolgáló helyiség volt, de neve alapján lehetséges, hogy gyógyító tevékenység is fűződött hozzá. Valószínűleg orvosi tevékenység folyt abban a házban is, amelyet „az egészség-váza palota-előljárója a házban” címben találunk. Emellett tudunk még a templomokban tevékenykedő *szunu* orvosokról is, akik rendszerint valamilyen papi funkciót is betöltöttek.

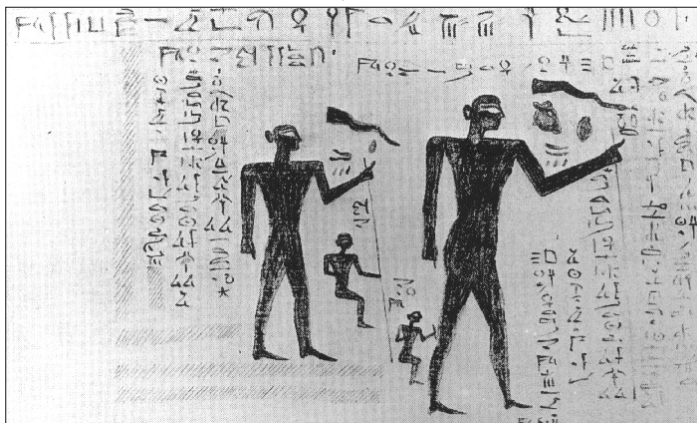
Hérodotoszt látszik igazolni az orvosi szakma egy másik fajta tagolódása, amely testrészekre, illetve fizikai jelenségekre koncentrált. Ennek alapján külön szakterületet alkotott a szemészet, a has, illetve test kezelése, a végbélpanaszok orvoslása, a fogászat s végül a „*nedzsnedzsset*”-ben (jelentése ismeretlen) levő, nedveket tolmácsoló és a titkos mesterséget tolmácsoló orvosok tevékenysége. Úgy tűnik, hogy a fáraókori szakosodott orvosok legtöbbje az Óbirodalom korára keltezhető, csak néhány későbbre, mégpedig a késői korra. *Ghalioungui* ennek alapján feltételezi, hogy a

szakosodás csak az óbirodalmi orvosi gyakorlatra jellemző, amikor az egyes testrészeket istenekhez rendelték, és ebből következően nem látták az összefüggést közöttük. Amikor tehát az egyiptomiak orvosi ismeretei bővültek, felfedezték a közöttük kialakult összefüggéseket, a szakterületek különválasztása értelmetlenné vált, tehát az orvosok is egységesen látták el tevékenységüket, a specializálódás szükségszerűen megszűnt. A késői korban az egyiptomiak nagy tisztelettel tekintettek vissza országuk fénykorára, egyes, korábban jól bevált intézményeket újból meghonosítottak, ezzel is megkísérelve azt, hogy az ország egykori nagyságát visszaállítsák. Ennek a tendenciának egyik megnyilvánulása a régi címek visszatérése – többek között orvosi téren is. A magyarázattal kapcsolatban csupán az jelenti a gondot, hogy a testrészek szerinti tagolás szinte valamennyi orvosi papiruszban megtalálható, tehát nem kifejezetten óbirodalmi, majd késői kori jelenség. Másrészről a sebészeti papirusz néven ismert *Smith-papirusz*, amely a 18. dinasztia korából maradt fenn, feltételezések szerint az óbirodalmi 4. dinasztia idejében íródott. Az ott talált diagnózisok ugyan testrészek szerint vannak csoportosítva, ám az istenek alárendeltségének, különállóságának nyomát sem tartalmazzák.

Gyógyító istenek és papjaik

Az istenek és az emberi test viszonyának értelmezésében minden valószínűség szerint nem végletekben gondolkodtak az egyiptomiak (2). Egész történelmük során kimutatható, hogy bár a racionális okokat is számításba vették, a betegségeket az istenvilággal is kapcsolatba hozták. „...*Thot a vezérlője (tudniillik a betegnek), ő adja, hogy beszéljen az írás. Ő készíti a receptgyűjteményeket, ő adja az értelmet az őt követő tudósoknak, orvosoknak, hogy meggyógyít-*

Ahanakht és Herisefnakht grafittije (IF Nunn, *Ancient Egyptian Medicine*, London, 1996. 129. o.)

sák azt, akinél az isten (tudniillik Thot) azt kívánja, hogy életben tartsa őt” (*Ebers-papirusz 1., Kákósy László fordítása*) (3). Éppen ez ad magyarázatot számos, gyógyító tevékenységet végző pap tevékenységére. Az orvos papok egy része szintén specializálódott, és az ő tevékenységükben éppúgy megtalálható a manuális elem, mint a szunuknál, ahogy például Ahanakht grafittija említi, aki Szahmet papja volt: „*Az igazság csarnokának az írnoke, Ahanakht. Szahmet uab papja vagyok, képzett és ügyes az ő szövetségében, aki kezét az emberre teszi, amikor megismeri (tudniillik a betegséget), aki igen ügyes a vizsgálatban, és olyan, aki ismeri a bikákat*” (vagyis az állatokat is ellátta betegség esetén). Szahmet istennő uab („tisztá”) papjai főként a járványok, év végi betegségek orvoslói voltak. Ezekről ugyanis úgy vélték, hogy Szahmet démonai okozták, logikus volt tehát, hogy a démonok parancsnokaihoz fordultak visszahívásuk, vagyis a betegek meggyógyulása érdekében.

A kígyómarás, skorpiócsípés gyógyítása (4) a *Kherep Szelket* vagy *khet-Szelket*, a skorpió alakú Szelket istennő papjának a területe volt. „*Azon orvoságok gyűjteményének a kezdete, amelyek minden kígyó, minden skorpió, minden pók és minden féreg mérget kiűzik, és amely a Kherep Szelket kezében van, hogy kiűzze az összes kígyót és lepecsételje a szájukat*” – határozta meg feladatukat a brooklyni múzeum papirusza (5). Ebben számos kígyófaj leírása, marásuk felismerésének a módja és ellenszere található meg, amennyiben akkoriban ismert volt. Sok értékes adatot tartalmaznak róluk a kairói múzeumban látható *Dzsedhór* gyógyító szobrának a feliratai is (6). A térdelő alak lába előtt kis medencét alakítottak ki, amelyben a gyógyvíz állt. Ekörül, a talpazon és magán Dzsedhór alakján is olyan szövegek olvashatók, amelyek részben magáról az állító személyéről és célkitűzéséről szólnak:

„... Egész életemben arra törekedtem, hogy az istenek akarátának engedelmeskedjek, hogy kezem tevékenységével életben tartsam az embereket. Ezt a szobrot pedig olyan írásokkal borítottam, amelyeket olyan írásokból másoltam, amelyek a Kherep Szelket munkájára vonatkoznak, azért, hogy ... gyógyítsa az embereket és állatokat a hím és nőstény kígyók mérgetől, és minden csúszómászótól”, részben Szelket istennő papjának a munkájáról szólnak, aki az itt következő részletben magát Hórusz istennel azonosította, a megmar embert pedig Ré napistennel: „... Ré mögé helyeztem kezem, rajta van kezem az élet, üdv, egészség jelével. Megvizsgáltam minden sebet. Enyhítettem minden gondját ... Elvittem a gonosz Apophiszt, amely elterjedt egész testében. Ré felemelkedett ... Ez a szenvedő ember felállt, meggyógyult anyjáért. Milyen szép volt, szebb, mint annak előtte. A mérgeknek nem lesz hatalma felette ... Az istennő többé nem okoz szenvedést neki ... Én vagyok Hórusz, a

Szahmet. Amulett a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből

Szelket. Amulett a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből

Hórusz. Amulett a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből

nagy, az orvos, aki megbékíti az isteneket. A méreg halott...”, valamint számos varázsigét tartalmaznak, amelyeket a gyógyításhoz feltétlenül szükségesnek tartottak.

Szemészeti kérdésekben a különböző formákban tisztelt *Hórusz hem-netyer* (istenszolga) papjaihoz lehetett fordulni, fogamzás érdekében gyakran mentek *Háthor* vagy a késői kortól *Imhotep* templomába (7). Valószínűleg különlegesen nehéz esetekben hívták a varázslás, *Heka* isten *hem-netyer* papjait segítségül. Úgy tűnik azonban, hogy alapjában véve bármely isten papjához lehetett gyógyító kéréssel menni, hiszen valamennyi isten tehetett az arra rászoruló érdekében. Az *uab* és *hem-netyer* papokon kívül különösen a *kheri-heb* (felolvasó) papok nyújthattak segítséget a papiruszokon található utasítások, receptek és főképp ráolvasások segítségével.

Varázslók, bábák

A fennmaradt számos varázspapirusz alapján azonban az is biztos, hogy nemcsak papok, sőt szunuk végeztek gyógyító jellegű ráolvasást, hanem nagyszámú, tőlük független varázsló is. Egyiptomi nevük *bekau* – „a varázsláshoz tartozó”, és *szau*, a szó tövét értelmezve „amulettember”. Az előbbieket egyik főnöke, *Herisefnakht*, a fenti *Ahanakhttal*, a *Szahmet* pappal együtt szerepel például egy sivatagi expedíció grafittiján, és valószínűleg ilyen középbirodalmi *szau* sírját találta meg a múlt század végén *Quibell* a *Ramesszeum* területén. A koporsó mellett egy kis láda darabjai heverték, amely a „*Ramesszeum-papiruszokat*” (vallási, iro-

dalmi szövegek, ráolvasások, orvosi papiruszok) tartalmazta, valamint számos varázstárgyat: elefántcsont szobor, bronzuresz, páróka, apotropaiakon (varázskés), elefántcsont csattogató, varázspálca, fajanszmacska, majom, uborkamodell, miniatúr csészék, fekvő női szobrocskák, gyöngyök és amulettek.

A varázslók egy része biztosan tudott írni, hiszen máshogy nem maradhatott volna fenn annyi varázsszöveg, és olvasni, különben nem forgatták volna az orvosi szövegeket, mint az Ebers papirusz 854a (99,2-5) bekezdése sejteti: „Edények vannak (az emberben) teste minden helyére. Ami ezeket illeti: ha bármely *szunu orvos*, bármely *Szahmet pap*, bármely *varázsló két kezét vagy két ujját a fejére, a balántékára, a kezeire, az *jb*-szív helyére, a két karra vagy a két lábra teszi, akkor ez a *hati-szív* mérése. Mert annak edényei testének minden helyére (elvezetnek). Ez az eset: az beszél a teste minden helyén az edényekben.”*

A varázsigékben megfogható szövegromlások azonban arról is tanúskodnak, hogy jelentős szájhagyománnyal lehet számolni. Ezeknek az orvos varázslóknak a működése leginkább a század eleji Egyiptomban is leírt módon képzelhető el: a varázslók maguk is a falvakban laktak, és amikor valaki gondban volt, felkereste őket. A kérés jellegétől függően és saját gyakorlatának megfelelően ellépésekbe kezdett: kapcsolatba lépett az őt segítő másvilági erővel, kiderítette a feltételezhető okokat – gyakran valamely lény haragját, kívánságát –, hatni kívánt rájuk, majd közölte az érintettekkel – még mindig transzban – a tennivalókat és a várható eredményt. Sikertelen kísérlet esetén újabb szeánszra került sor.

Imhotep bronzszobra a Szépművészeti Múzeum gyűjteményéből

Elképzelhető, hogy a varázslók egy része is specializálódott valamely betegségre, mint az a modern felső-egyiptomi kuruzsló is, akinek a munkájáról a következő leírás maradt fenn: „Amikor az egyik faluban piacnapon elmentem a piacra, észrevettem, hogy nem messze a vásárlók és vevők tömegétől ült egy ember. Amint közeledtem hozzá, láttam, hogy nagyon beteg, gyulladt szemű gyerekeket vittek hozzá a mamák. Ahogy megvizsgálta a gyerekek szemét, annyit mondott: »Igen, az van nekik«, és a földön előtte ülő anyát megkérte, hogy tartsa a gyermeket arccal lefelé. Aztán egyik kezét a gyermek fejének a hátára helyezte, a másikkal pedig finoman megdörzsölte a szemét. Szinte rögtön számos apró hernyó hullott a földre, ahol magam is láttam, amint mocorognak. Egymás után mindegyik gyerekkel így tett, rendszerint ugyanilyen eredménnyel. Nem is egyszer láttam, amint kivette a hernyókat a gyerekek szeméből, és egyszer sem fedeztem fel csalást. Egyik barátom mondta, hogy ő is hasonlóképpen rejtélyesnek találta a dolgot. Meg kell még említsem, hogy miközben a gyerekek szemét dörzsölte, a Korán első fejezetét, a FatiHeb-et ismételte.” (8)

Ismeretes számos olyan orvosi tevékenység is, amely bár speciális ismereteket igényel, mégsem tar-

tozott az ókori Egyiptomban az orvosi gyakorlat körébe. Talán az egyik legfontosabb terület a bábák munkája. Egyetlen orvosi papirusz nem tesz említést róluk, pedig tudjuk, hogy a szüléseknél segédkeztek. Az Óbirodalom idejében játszódó *Westcar-papirusz* egyik történetében három istennő látta el ezt a feladatot *Ruddzsedet* szülésekor (9). Mindegyiküknek meghatározott tevékenységük volt, amelyet bizonyára nemcsak ennek a történetnek a kedvéért találtak ki. Azon a néhány ábrázoláson, amelyek szülést jelenítenek meg, szintén legalább ketten segítenek (10).

Egy másik gyakori orvosi feladat a férfiak körülmetélése volt. Bár nem volt kötelező jellegű, a lakosság viszonylag nagy része keresztülment ezen a műtéten. Egy óbirodalmi felirat alapján feltételezték, hogy a *hem-ka* (halotti) papok végezték el a beavatkozást, de az utóbbi időben némi kétség merült fel ezzel kapcsolatban (11). Akárki is végezte, orvosi és varázspapiruszokban nem említik ezt a műveletet. Nagy valószínűséggel vagy annyira természetes volt, hogy írónoki körökben nem tartották feljegyzésre érdemesnek, vagy a nem írástudó réteg egyik képviselője rutinszerűen végrehajtott tevékenysége lehetett. Néprajzi párhuzamok inkább ez utóbbi felé mutatnak (12).

Házi praktikák

Gyógyítani azonban nemcsak szakemberek gyógyítottak, hanem minden ember végzett ilyen tevékenységet, éppúgy, mint napjainkban. Ma sem szabad senki minden aprósággal orvoshoz, a kisebb bajokat először házilag próbálja megszüntetni – pedig lényegesen több az orvos, természetgyógyász, gyógyulást ígérő közösség, mint az ókori Egyiptomban valaha is lehetett. Az Odüsszeiában tett megjegyzés talán éppen ilyen jellegű, vagyis a környező világban általánosan bevett otthoni orvosi ellátáshoz viszonyítva emeli ki a házilagos gyógyítás magas színvonalát. Ebben nagy szerepet játszhattak a különféle kenőcsök, krémek, parfümök, amelyek nemcsak szépítőszerek voltak, hanem egyúttal gyógynövénykivonatok, orvosságok is, mint például a fekete szemhéjfesték, a *meszdemet*, amely fertőtlenítőszer is tartalmazott. Emellett például otthon az anyák maguk is végeztek gyógyító-megelőző tevékenységet – gyakorlati és mágikus módszerekkel egyaránt. Ezt a tevékenységet jól szemlélteti az újbirodalmi *Anya és Gyermek papirusz*, ahol a receptek elkészítője, az újszülött és anyja megbetegedése, halála ellen írt mágikus ráolvasások végzője, az amulettek elkészítője gyakran éppen az anya személye, mint például a 16. cikkely esetében:

„Távozz (halott), ki jössz a sötétségben te, ki besurranysz, orrod hátul, arcod megfordítva! Kudarccal ér

abban, amiért jöttél! Távozz (halott nő), ki jössz a sötétségben te, ki besurransz, orrod hátul, arcod megfordítva! Kudarc ér abban, amiért jöttél! Talán azért jöttél, hogy megcsókold a gyermekem? Nem engedem, hogy megcsókold őt! Talán azért jöttél, hogy elcsútsd? Talán azért jöttél, hogy benne kárt tégy? Nem engedem, hogy kárt tégy benne! Talán azért jöttél, hogy

elragadd? Nem engedem, hogy elragadd őt tőlem! Védszert készítettem számára ellened, afai növényből, melynek ereje nagy, hagymából, melynek ereje tereád ártalmas, mézből, mely az embereknek édes, ámde keserű azoknak, »akik amott vannak«, abdsu-hal szennyéből ... aha-hal hátából ...» (3) (Kákosy László fordítása)

IRODALOM

1. Ghalioungui P. The physicians of the pharaonic Egypt. Cairo, 1983.
2. Westendorf W. Handbuch der Altägyptischen Medizin, Brill. Leiden-Boston- Köln; 1999.
3. Kákosy László. Varázslás az ókori Egyiptomban. Budapest, 1974.
4. Györy Hedvig. „Előjött egy kígyó az odvából.” *Lege Artis Medicinae* 1995;5(2):192-7.
5. S. Sauneron. Un traité d'ophologie, Papyrus de Brooklyn Museum, 47. 218. 85. Kairo; 1989.
6. Jelinkova, Reymond. Les inscriptions de la statue guérisseuse de Djed-Her-le-Saveur, Kairo; 1955.
7. Gaboda Péter. Egy mestermívű Imhotep bronzszobor az Imhotep-kultusz intézményesülésének korából. *Szépművészeti Múzeum Közleményei* 1998;(88-89):157-72.
8. Winifred S. Blackman. The Fellahin of Upper Egypt. Cairo, 2000.
9. Dobrovits Aladár. Paraszt panaszai. Budapest; Magyar Helikon: 1963.
10. Györy H. Szülni fogs hónapjaid szerint. *Lege Artis Medicinae* 1995;5(12):1146-51.
11. John F Nunn. Ancient Egyptian Medicine. London, British Museum Press, 1996.
12. Waris Dirie, cathlen Miller. A sivatag virága. *Readers's Digest Válogatás*, 2000. p. 120-144.

HALÁLKÖZELI ÁLLAPOTOKRÓL SOKOLDALÚAN

Esetek, elméletek, szintézisek

Időpont: 2001. március 16–17.

Helyszín: Semmelweis Egyetem, díszterem; Budapest, Nagyvárad tér 1.

A programból:

Március 16. (péntek) 14.00–17.00: A halálközeli állapotok kutatási eredményei 30 év távlatából. Az utókezelés fontossága orvosi, pszichológiai és mentálhigiénés szempontból.

Előadó: prof. dr. Raymond Moody, Tudatállapot-kutatások Tanszék, Las Vegas.

Március 17. (szombat) 10.00–20.00:

10.00–11.00: A halálközeli élmények általános jellemzői.

Előadó: dr. Pilling János pszichiáter.

11.15–12.15: Történelmi esetek, teológiai értelmezések.

Előadó: prof. dr. Szathmáry Sándor teológus.

13.00–14.00: Három, a klinikai halálból újraélesztett ember beszámolója.

14.15–17.00: Az amerikai tapasztalatokról.

Előadó: prof. dr. Raymond Moody.

17.15–18.15: Orvosi-pszichológiai koncepciók, a kórházi személyzet előtájékoztatása (prevenció).

Előadó: dr. Vereczkey Gábor aneszteziológus, dr. Zatik István traumatológus, a Revital Alapítvány kurátorai.

18.30–19.15: Tíz, holland kórházban végzett hosszú megfigyelés és a 2000 főre kiterjedő németországi felmérés eredményei.

Előadó: dr. Liptay-Wagner András, müncheni kutató, IANDS–Budapest.

19.15–20.00: Klinikai halálélmények a pszichoterápiás gyakorlatban.

Előadó: dr. Süle Ferenc pszichiáter.

Személyes beszélgetési lehetőség 15, halálközeli állapotból visszatért emberrel és pszichológusokkal, a halálközeli állapot kutatóival.

Részvételi díj:

– március 16.: 2500 Ft/fő,

– március 17.: 3000 Ft/fő,

– a két napra együttesen: 4500 Ft/fő.

(Nyugdíjasoknak és 25 év alatti diákoknak kedvezmény.) Jegyek elővételben személyesen, illetve előzetes telefon-egyeztetés után postán is kaphatók. Programváltozás lehetséges.

Érdeklődés kreditpontok ügyében (orvosoknak, pszichológusoknak és egészségügyi szakdolgozóknak) és jegyelővétel: a Revital Alapítványnál [az amerikai IANDS (International Association of Near-Death Studies) hazai képviselője]; Bp. V. ker., Ferenciek tere 4. Tel.: 317-3551. E-mail: mailto:@iands-budapest